

מכון מניטו

כי מציון

פרשת יתרו

דבר תורה שכתב הרב יהודא ליאון אשכנזי (מניטו)

תרגום ועריכה מצרפתית: אליעזר שרקי

צוות עריכה לשונית והגהה לפרשות: אלישבע שרקי, בלה בל אנגי, ואיתי קולין (ה"ע – הערת העורכים)

התורה והמבנה ההירארכי של החברה

ישנה כוונה בסדר זה של 'הצהרת הנאמנות': קודם צמח, ורק אחר כך אלהיך.

משום כך, הדבר הראשון שהדיינים מבררים הוא האם אכן המועמד מבקש, בראש ובראשונה, להצטרף לגורלו ההיסטורי של עם ישראל. רק לאחר מכן המועמד יוכל לדון בשאלה מי הוא אלוהי ישראל?

ב. אישיותו של יתרו

העובדה שהפרשה שבה מסופר על מעמד הר סיני ועשרת הדיברות נקראת על שם יתרו – איננה עניין חסר משמעות.

חשיבותו של יתרו באה לידי ביטוי מיד עם בריחתו של משה ממצרים מפני זעמו של פרעה, בשומעו שמושה עבר לצד אחיו העברים. כשמושה בורח הוא הולך ישירות אל ארץ מדין, הארץ שבה יתרו הוא הכהן הגדול. מה היה המניע של משה ללכת כך, ללא היסוס, אל ארץ מדין? וכיצד הדבר קשור לדמותו של יתרו?

בנותיו של יתרו טיפלו לבדן בצאן אביהן, והמדרש מסיק מכך שהמדיינים נידו את יתרו ונישלו אותו מסמכויותיו, משום שפפר בעבודת האלילים הנהוגה אצלם (שמות רבה, א, לב). יתרו על כן, בדומה לאברהם (אבי אבות מדין),⁴ יתרו נטש, בזו אחר זו, את כל עבודת האלילים של תקופתו.⁵ כך שבדומה לאברהם, יתרו היה מוכן לקבלת התגלות אמיתית.

אולם התחברותו של משה אל מי שעתיד להיות חותנו – מרחיקה לכת הרבה יותר. על הכתוב 'ויכרח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הנפאר' (שמות ב, טו), אומר רש"י: "למד מיעקב,

בפרשה ישנם מספר נושאים חשובים הדורשים התבוננות מיוחדת.

א. שאלת המניעים לגיור

"וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים" (שמות יח, א) רק לאחר פגישתו עם משה, ולאחר ששמע ממנו "את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודת ישראל... ויצלם ה'" (שם, ח), יתרו מתגייר בפועל: "ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל... ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם... עתה ידעתי כי גדול ה' מקל האלהים" (שם, ט-יא).

עניין זה קשור לשאלת הגמרא על הפסוק הראשון של הפרשה "וישמע יתרו: מה שמועה שמע ובא ונתגייר?"² – והרי במשך ארבעים שנה יתרו ומשה דנו בעניינים 'תיאולוגיים'! אלא שרק עתה, בעקבות אירועי יציאת מצרים, הבין יתרו שהאל איננו רק בורא העולם – אלוהים – אלא גם המשגיח על ישראל בהיסטוריה – ה' (שם הוי"ה).³

ואכן, פרשה זו משמשת עד היום אבן בוחן בבתי הדין הרבניים לביורר המניע של הבא להתגייר. לשם הגיור אין די באמונה בקיומו של האל. הרי אפשר לחיות באמונה כזאת במסגרת האווירה הדתית של העם שממנו בא המועמד לגיור (כתנאי שהוא התנער מכל עבודה זרה). אין די בכך, מפני שהגיור הוא למעשה הצטרפות לאומה הישראלית, 'התאזרחות' בעם ישראל.

דבר זה אנו למדים מהסיפור של יתרו, ועוד יותר מסיפור של רות המואבייה שאמרה לנעמי: "עמך עמי ואלהיך אלהי" (רות א, טז).

¹ בתלמוד (ברכות נד, א) למדו מפסוק זה את החובה לברך על הנס, וכגרסתו רבי רש"י שם: "מנלן דמברכינן אניסא? אמר רבי יוחנן: דאמר קרא, ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם".

² זבחים קטז, א: "וישמע יתרו כהן מדין – מה שמועה שמע ובא ונתגייר? רבי יהושע אומר: מלחמת עמלק שמע... רבי אלעזר המודעי אומר: מתן תורה שמע ובא... רבי אליעזר אומר: קריעת ים סוף שמע ובא".

³ רש"י שם, א: "וישמע יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל... ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם".

⁴ רש"י לשמות יח, יא.

⁵ רש"י לשמות יח, יא.

¹ בתלמוד (ברכות נד, א) למדו מפסוק זה את החובה לברך על הנס, וכגרסתו רבי רש"י שם: "מנלן דמברכינן אניסא? אמר רבי יוחנן: דאמר קרא, ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם".

² זבחים קטז, א: "וישמע יתרו כהן מדין – מה שמועה שמע ובא ונתגייר? רבי יהושע אומר: מלחמת עמלק שמע... רבי אלעזר המודעי אומר: מתן תורה שמע ובא... רבי אליעזר אומר: קריעת ים סוף שמע ובא".

³ רש"י שם, א: "וישמע יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל... ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם".

⁴ רש"י לשמות יח, יא.

⁵ רש"י לשמות יח, יא.

שנזדווג לו זיווגו על הברא". לפי דברים אלו, משה, מאוכזב מעם ישראל לאור מצבו במצרים, חשב להקים 'עם ישראל חלופי' עם בתו של יתרו, מצאצאי אברהם. ארבעים שנים לאחר מכן, במראה הסנה, משה מקבל את הפקודה להציל את ישראל כפי שהם במצרים.⁷ התגלות זו באה אליו בעקבות הכרתו שהוא זר במדין כשם שהוא זר במצרים.⁸

יש גם לשים לב לכך שלמילים יתרו, רות ותורה יש אותיות משותפות. ואכן, מתן תורה מופיע בפרשת יתרו, ובחג מתן תורה, בשבועות, נוהגים לקרוא את מגילת רות.⁹

ג. מערכת המשפט

ואולם, לכאורה הדבר המפתיע ביותר בפרשה זו הוא העצה של יתרו למשה: הקמת מערכת שיפוטית מדורגת, במקום המצב שהיה קיים עד כה, שבו משה טיפל לבדו בכל שאלות המשפט שהתעוררו בעם.

פרשה זו (שמות יח, יג-כו) נקראת בתלמוד פרשת וְאֵתָה תִּחְזָה על שם תחילת פסוק כא: "וְאֵתָה תִּחְזָה מִפֶּלֶה הָעַם אֲנָשֵׁי חֵיל, יִרְאִי אֱלֹהִים, אֲנָשֵׁי אֲמָת, שְׁנֵאֵי כָצַע, וְשִׁמְתָ עֲלֵהֶם שְׂרֵי אֲלָפִים, שְׂרֵי מֵאוֹת, שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֹת".

כאן השאלה מתבקשת מאלה: האם משה היה בכלל זקוק לעצה כזאת, גם אם היא נאמרה מפיו של יתרו? האם הוא לא היה מסוגל להבין בעצמו שכדי לתפקד, כל חברה חייבת להיות מסודרת ובנויה בצורה היררכית בכל התחומים: משפט, צבא, פוליטיקה, כהונה וכד' האם היה צורך בחכמתו ובסמכותו של יתרו כדי ללמד את משה מה שידוע כל מדריך בתנועת נוער: חשיבותה של מערכת מסודרת ומדורגת של יחידות קטנות (ה'שבטים')?

אלא שדווקא כאן מתגלית גדולתו של משה. הוא יודע שעם ישראל נועד להיות "ממלכת פְּהָנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שם יט, ו), ועל כן הוא מתכוון לעמוד בראש חברה 'אנרכיסטית' – לפי המשמעות המקורית של המילה, דהיינו: 'ללא היררכיה'. וכי אומה שבה כולם מלכים וכהנים¹⁰ זקוקה בכלל להיררכיה! ?

אכן, זאת הייתה התוכנית האלוהית לישראל, עוד לפני מתן תורה: "ממלכת פְּהָנִים" לאומות העולם, "וְגוֹי קְדוֹשׁ" לעצמו. נמצא אם כן, שמשה פועל כאן על פי אידיאל עליון, ולא מתוך נאיביות מדינית. רק בדיעבד, עקב שני מכשולים, התברר שאי אפשר ליישם מיד את התוכנית האידאולוגית, והעם זקוק לכהנים ולשופטים.

המכשול הראשון – סירובן של האומות להכיר בתפקיד שיעד ה' לישראל. והמכשול השני – אי היכולת של ישראל עצמם לעמוד במדרגה זו,¹¹ לאור מצבם מאז יציאת מצרים. שני מכשולים אלה גרמו לכך שהתוכנית האלוהית נדחתה עד לאחרית הימים. עד אז עם ישראל אמנם ממלא את תפקידו, אך בהסתר מוחלט, במחתרת. לנושא זה ניתן להוסיף שתי הערות.

א. מובן שבמדרגה האידאולוגית של "ממלכת פְּהָנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ", רק משה מסוגל להיות רבם של כל ישראל, בצורה ישירה, ללא מתווכים. בינתיים, עד ימות המשיח, כשיתגלה התפקיד המשיחי של ישראל ואומות העולם יכירו בכך, חכמי ישראל, כל אחד במדרגתו, שואבים את הלגיטימיות שלהם אך ורק כמיופי כוח של סמכותו וחכמתו של משה רבנו. זאת המשמעות של הביטוי: "הלכה למשה מסיני".

ב. יש חשיבות עליונה לקריטריונים שקבע יתרו להנהגת העם, במיוחד לאור הגלגולים האחרונים של הפוליטיקה הישראלית. מדובר בראש ובראשונה בתכונות מוסריות, ובפרט: "אֲנָשֵׁי אֲמָת שְׁנֵאֵי כָצַע".¹²

כדאי לאלו המערערים, כביכול בשם התורה, על הלגיטימיות של ההנהגה המדינית הישראלית, להקשיב היטב לפרשה זו.

¹⁰ עיין רש"י שם: "ממלכת פְּהָנִים – שרים, כד"א (שמואל ב ח, יח): וְגַיִן דְּדוֹד פְּהָנִים הָיוּ".

¹¹ כפי שיתגלה בחטא העגל (שמות לב).

¹² הדברים נכתבו בתקופת 'הסכמי אוסלו', כאשר החוגים החרדים המערערים על הלגיטימיות של ההנהגה המדינית החילונית של המדינה, הסכימו לתמוך בהסכמים הכוללים מסירת חלקי ארץ ישראל לגויים תמורת קבלת 'כספים ייחודיים' למוסדות ולמפלגות שלהם (ה"ע).

⁶ ראה שמות ב, יג-יד, וברש"י שם.

⁷ שמות ג, ז: "רָאָה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עֲמִי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם".

⁸ "גַּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם" (שם ב, כב).

⁹ אם כן, כפי שעם ישראל מקבל את התורה בהמשך לאירועי יציאת מצרים ("אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם..."), כך יתרו מקבל את התורה – מתגיייר – בעקבות הכרתו בהשגחת ה' על ישראל. (ה"ע).